

DOI: 10.46340/eujem.2021.7.2.5

Tetyana Konstantynova, PhD in EconomicsORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6191-1831>*Odessa National Academy of Food Technologies, Ukraine***FEATURES OF INTELLECTUAL PROPERTY
AND UNIVERSITY EDUCATION
IN UKRAINE****Тетяна Константинова, к. е. н.***Одеська національна академія харчових технологій, Україна***ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
ТА УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

The field of intellectual and legal education in Ukraine is thoroughly researched by leading practitioners: patent attorneys, heads of technology transfer departments, teachers who train professionals in the specialty «Intellectual Property». The purpose of the article is to study the experience of Ukraine in the sphere of intellectual property in the system of university education, to substantiate the need for further popularization of knowledge on intellectual property. In their publications, scientists present educational programs for training and retraining of specialists in the field of intellectual property, describe the problems of innovative development in Ukraine, offer original models, methods and techniques of intellectual property management and commercialization of intangible assets. The article reveals the problem of formation of professional competencies of higher education providers in Ukraine in the specialty of intellectual property. The role of intellectual resources, intellectual products and innovative development is defined, as they form the basis of modern economic development. Unconditional value of intellectual property is confirmed for the economic sector of Ukraine and the national system of innovative development. In addition, the article identifies shortcomings in the development of the innovation sector. The state of the system of teaching knowledge of intellectual property is studied, taking into account the experience of developed countries. The shortcomings of university education in the direction of training specialists in innovative development are analyzed. The role of distance education in the current situation is determined. The study formulated conclusions and practical recommendations for improving the situation with innovative development in the education system.

Keywords: intellectual property, university education, competitiveness, intellectual property specialist, innovative development.

Постановка проблеми. Світовий досвід свідчить, що ефективність соціально-економічного розвитку сучасної держави залежить переважно від стану розвитку інтелектуальної діяльності населення. Впродовж усього еволюційного формування суспільства було підтверджено, що головним чинником цього процесу є зростання інтелектуального потенціалу держави та впровадження у життя наукових новацій, які мають суттєвий вплив на економічні складові. Прогресивний розвиток будь-якої сфери діяльності людини потребує належного науково-технічного забезпечення. У сучасних умовах інтелект, знання та творчий потенціал людини набувають визначного значення як фактори розвитку українського суспільства.

Конституцією України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист права інтелектуальної власності, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку із різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом (ст.ст. 41, 54)¹.

¹ Конституція України, 1996 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 30, 141.

За зазначених умов одним із головних завдань, що потребує уваги та підтримки з боку держави є належне використання інтелектуального потенціалу нації, вдосконалення механізму інтеграції освітнього, наукового та виробничого сектору, підтримка інноваційних напрямів розвитку та забезпечення системи правової охорони об'єктів інтелектуальної власності (далі – ІВ).

Сьогодні Україна входить до складу країн, де на законодавчому рівні гарантується захист ІВ кожного громадянина, проте значна кількість науковців акцентують увагу на досить повільний, порівняно з провідними країнами, розвиток у цьому напрямку. Зокрема, відзначається досить низька якість менеджменту в сфері управління ІВ, що обумовлено непослідовними діями органів державної влади щодо охорони об'єктів ІВ, відсутністю продуманої послідовної інноваційної політики, недосконалістю законодавчої бази тощо.

Наразі в країні існує гостра потреба у підготовці висококваліфікованих кадрів в сфері ІВ, що сприятимуть формуванню професійного ринку ІВ та підвищенню його конкурентоспроможності. Інтеграція знань з інтелектуальної власності до системи освіти, зокрема університетської освіти, дозволить вибудувати прогресивне суспільство, яке розуміє цінність власних досягнень та творчості, що у свою чергу сприятиме високотехнологічному та інноваційному розвитку усіх сфер життя українського суспільства. Формування інноваційного суспільства за допомогою ЗВО сприятиме інтеграції системи української університетської освіти у Європейський простір, що також є одним із умов розвитку у напрямку європейської інтеграції України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сфера інтелектуально-правової освіти в Україні ґрунтовно досліджується провідними фахівцями-практиками: патентними повіреними, керівниками відділів трансферу технологій, викладачами, що готують професіоналів за спеціалізацією «Інтелектуальна власність». У своїх публікаціях вони презентують освітні програми для підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері ІВ, описують проблеми розвитку ІВ в Україні, пропонують оригінальні моделі, методи і методики управління ІВ і комерціалізації нематеріальних активів.

Метою статті є дослідження досвіду України щодо інтелектуальної власності у системі університетської освіти, обґрунтування необхідності подальшої популяризації знань з питань ІВ.

Виклад основного матеріалу. Тенденції розвитку науки, культури, техніки і виробництва, особливо починаючи з другої половини ХХ ст., свідчать про те, що людство у своєму розвитку підійшло до тієї межі, коли подальший прогрес все більше зумовлюється розумовою діяльністю.

Концептуальна важливість ролі інтелектуальної власності в інноваційній політиці визнається як на рівні міжнародних інститутів, так і на рівні національних політик¹.

Зокрема, разом з утворенням України як самостійної держави виникла потреба у формуванні та вдосконаленні національного законодавства у сфері ІВ. Процес приведення законодавчої бази у відповідність міжнародному праву проходив у декілька етапів:

Етап становлення системи охорони прав інтелектуальної власності (1991-1994 рр.) характеризується формуванням необхідних законодавчих основ і створенням базових організаційних структур. До цього періоду відносять залучення України до міжнародних угод з питань захисту прав ІВ; розширенням законодавчої бази за рахунок міжнародних регулятивних норм; створення контролюючих органів та розширення їх повноважень у сфері ІВ.

Другий етап (1995-1999 рр.) ознаменувався запровадженням курсу на радикалізацію соціально-економічних реформ у країні та прийняттям Україною низки важливих міжнародних зобов'язань, що безпосередньо включали заходи з упровадження міжнародних стандартів охорони інтелектуальної власності, – укладенням Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС та початком з 1995 р. переговорного процесу про набуття повноправного членства у Світовій організації торгівлі (СОТ)². До досягнень за цей період можна віднести: розширення міжнародно-правової основи охорони ІВ через приєднання до міжнародних конвенцій; закріплення у 1996 р. в Конституції України гарантій захисту ІВ (статті 41, 54); поповнення законодавчої бази у сфері ІВ за рахунок прийняття нових та вдосконалення вже існуючих законів; запровадження порядку державної реєстрації прав автора на твори науки, літератури та мистецтва; створення та офіційне відкриття 22 жовтня 1999 р. відомчої патентної бібліотеки Державного патентного відомства України, що здійснює функції патентно-

¹ Орлюк, О. (2019). Освіта з інтелектуальної власності у системі вищої освіти України: проблеми та завдання. *Теорія і практика інтелектуальної власності*, 6, 148-162.

² Гелеверя, Є. М. (2018). Еволюційні передумови розвитку та сучасний стан системи інтелектуальної власності в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 21, 142-147.

інформаційного забезпечення фізичних і юридичних осіб національною та зарубіжною патентною документацією та створення нині діючого Міністерства освіти і науки України, до компетенції якого віднесено управління системою захисту прав інтелектуальної власності.

Третій етап розпочався у 2000 р. і триває понині. Він характеризується завершенням кризового періоду розвитку економіки України та проголошеними стратегічними планами переходу на інноваційну модель розвитку.

Сьогодні державна система інтелектуальної власності в Україні виглядає так:

Рис. 1. Державна система інтелектуальної власності в Україні

Джерело:¹

Згідно з рейтингами сумарної діяльності щодо реєстрації ІВ Україна, за реєстрацією патентів займала 32 місце в світі, знаків для товарів та послуг – 25, промислових зразків – 16². Згідно з рейтингом країн світу за індексом рівня освіти Україна посідає 37 місце³. Таким чином, за наявністю інтелектуального та освітнього потенціалу Україна має досить високий рейтинговий рівень на ринку інтелектуальних товарів і послуг.

¹ Гелеверя, Є. М. (2018). Еволюційні передумови розвитку та сучасний стан системи інтелектуальної власності в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 21, 142-147.

² Центр гуманітарних технологій (2021). *Рейтинг стран мира по индексу уровня образования* <<http://gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info>>. (2021, березень, 27).

³ Там само.

Проте в Україні, як і в більшості сучасних держав, існує проблема нестачі висококваліфікованих викладачів в сфері ІВ. По-перше це пов'язано, насамперед із постійним розвитком та новим виникненням об'єктів інтелектуальної власності, що вимагає нових курсів, методів навчання та навчальних матеріалів, досліджень. До другої причини можна віднести відсутність у викладачів дисциплін, що пов'язані з ІВ, практичних навичок. Слід також додати, що кожному фахівцю в сфері ІВ необхідно розбиратися в правових режимах ІВ, які діють в різних країнах, і знати систему міждержавних законодавчих норм, наприклад, ЄС: його регламенти та директиви створюють додаткову складність для викладача. Одним із підтверджень цього є публікація результатів дослідження щодо порушень прав інтелектуальної власності, які призводять до втрат в економіці та зниження зайнятості в різних галузях, яке проводилося спільно з Офісом гармонізації внутрішнього ринку (ОГВР) та Європейським патентним відомством (ЄПВ)¹.

Професійна освіта є найефективнішим із засобів вирішення проблем розвитку сфери ІВ. Так, Офіс гармонізації внутрішнього ринку замовив дослідницьким структурам моніторинг запровадження питань освіти у сфері захисту об'єктів інтелектуальної власності в шкільних програмах держав-членів ЄС, щоб побачити, як здійснюється ІВ-освіта, і що можна зробити, щоб її поліпшити.

Освіта в сфері ІВ полягає у формуванні певних компетентностей, що дозволяють ознайомитися з об'єктами ІВ, зрозуміти її потенціал для отримання доходу та економічного зростання, привчає до дотримання прав на ІВ².

Проведене дослідження показує, що найкращим підходом до університетської освіти в галузі інтелектуальної власності є забезпечення «перехресних компетентностей», які можуть бути використані для різних дисциплін в навчальному плані.

У звіті також наводяться приклади п'яти навчальних сфер, які виокремлені з восьми ключових компетентностей, обраних ЄС, що визначають основні пріоритети галузі освіти для розвитку сучасної економіки в сучасних умовах і які надають можливості впровадження ІВ в навчальні програми.

На рівні початкової школи освіта в галузі ІВ є найбільш актуальною, коли мова йде про вивчення прав та обов'язків громадянина, а також про необхідність поважати права інших. Проте, ситуації різняться між країнами.

Варто відзначити, що авторське право викладається в початковій школі сімох країн ЄС – Кіпра, Чехії, Франції, Греції, Польщі, Словенії і Словаччини³.

У середній школі в державах ЄС поглиблюється навчання дітей інтелектуальній власності в таких галузях, як інформатика, інформаційні та комунікаційні технології, підприємництво, засоби масової інформації та медіа-продукція.

В розкладах дисциплін превалує авторське право (Австрія, Фламандський регіон Бельгії, Кіпр, Чехія, Саксонія, Данія, Естонія, Франція, Угорщина, Італія, Литва, Люксембург, Латвія, Польща, Румунія і Словенія).

Патентознавство включено до навчальних програм Німеччини (Саксонія), Естонії, Франції, Литви, Польщі та Португалії, а основи захисту комерційної таємниці викладаються в школах Австрії, Кіпру, Іспанії, Люксембурга і Словенії. Правову охорону торгових марок вивчають учні в Болгарії, Естонії та Франції, дизайн викладається в Литві і Словенії⁴.

Існуюча зараз в Україні система університетської освіти в галузі ІВ потребує значного удосконалення. В Стратегії розвитку інтелектуальної власності на 2020-2025 рр. зазначено, що «Сучасний стан світової економіки характеризується масштабними трансформаціями, які проявляються у розвитку ключових технологій Індустрії 4.0, смарт-спеціалізації, підвищенні інтенсивності міжнародної конкуренції, пришвидшенні усіх процесів, які стають глобальними та більш відкритими»⁵. В умовах інтенсивної інтеграції та глобалізації економіки формування

¹ WIP. (2016). *Intellectual Property Indicators* <http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2016.pdf>. (2021, березень, 29).

² Intellectual Property and Education in Europe. Study on IP Education in school curricula in the Office of Harmonization in the Internal Market (2015). *EU Member States with additional international comparisons* <<https://euipo.europa.eu/ohimportal/documents/11370/80606/IP+and+Education+final+report+September+2015>> (2021, березень, 29).

³ Там само

⁴ Там само.

⁵ NIPO (2020). Національна стратегія у сфері інтелектуальної власності на період 2020-2025 роки (проект) <<http://nipo.org.ua/activity/stvorennya-efektivnogo-navchalnogo-centru-u-sferi-intelektualnoi-vlasnosti-iv>>. (2021, березень, 26).

інтелектуального потенціалу країни та розвиток конкурентоздатності національної інноваційної системи відбувається у сфері інтелектуальної власності. Саме з цими процесами сьогодні пов'язані кардинальні зміни у вищій економічній освіті України по виконанню важливого завдання підготовки компетентних фахівців, що володіють інноваційним баченням перетворення сучасного світу, є конкурентоздатними в Україні і світі та сприяють інноваційності економічного розвитку своєї держави. Чим більшого значення інтелектуальна власність набуває для економічного розвитку країни та національної інноваційної системи, тим більш нагальною є проблема ефективної підготовки здобувачів вищої економічної освіти задля забезпечення їх професійної майстерності, креативного економічного мислення, надання фахових та професійних компетентностей оволодіння новими знаннями, здатністю постійно перенавчатися та самовдосконалюватися, що є обов'язковими умовами підготовки фахівців у сучасному світі.

Наголошуючи на важливості викладання інтелектуальної власності у ЗВО України директор НДІ інтелектуальної власності НАПрН України проф. Орлюк О. П. зазначає, що: «З метою підвищення якості освіти та підготовки фахівців різних галузей знань у сфері інтелектуальної власності КМУ було рекомендовано викладати курс «Інтелектуальна власність» як обов'язковий курс начального плану. Пізніше такий підхід був підтверджений і у Рекомендаціях слухань у Комітеті ВРУ з питань науки і освіти «Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку», що відбулися 6 липня 2015 р.». «За результатами парламентських слухань «Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку», проведених 21 березня 2018 року було вкотре визнано необхідність забезпечення України фахівцями, спроможними професійно забезпечувати інноваційний розвиток України, її інформаційну та креативну складові»¹.

Формування інформаційної та креативної складових для інноваційного розвитку України – компетентностей, що є надзвичайно актуальними для здобувачів вищої освіти. На слушну думку проф. Орлюк О. П., «...діяльність із підготовки фахівців закладами вищої освіти, що розуміються на питаннях інтелектуальної власності (освітній рівень бакалавр, магістр) є надзвичайно важливою як у середньостроковому, так і довгостроковому періоді, й покликана сприяти засвоєнню фахівцями різних спеціальностей нових знань та сучасних технологій у галузях своєї діяльності, удосконалювати їх компетентність у відповідній галузі знань (із врахуванням професійних якостей, профілю та специфіки праці), а також підготувати нових фахівців у сфері правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності, патентного аудиту, менеджменту, управління інтелектуальною власністю»².

Проте можна констатувати відсутність якісної освіти з інтелектуальної власності у загальному значенні. Так, дисципліни з ІВ, адаптовані для неекономічних спеціальностей, відсутні у ЗВО, що робить доступним дисципліну лише на рівні спеціалізованих магістратур ІВ (з права, менеджменту). Подібна ситуація є результатом вищезазначених нормотворчих дій уряду України. Зокрема, Наказом МОН України від 04.03.2015 р. № 235 було скасовано дію наказу МОН від 20.10.2004 р. № 811 «Про запровадження у ВНЗ навчальної дисципліни Інтелектуальна власність», після чого викладання знань з інтелектуальної власності фактично припинилося або звелось до формального викладання в межах інших дисциплін. Університети, що діють на праві автономії, самостійно обирають навчальні курси, це призводить до того, що лише поодинокі факультети залишили повні курси з ІВ.

Поряд із цим зазнали змін й освітньо-професійні програми всіх спеціальностей галузі знань «Менеджмент і адміністрування», до яких до реформи вищої освіти було включено дисципліну «Управління інноваціями» (на бакалаврському рівні) та «Інноваційний менеджмент» – для спеціальності «Управління інноваційною діяльністю» (на магістерському рівні) як нормативні. Після реформи зазначені програми також піддалися змінам.

Істотні зміни відбулися щодо підготовки магістрів з ІВ. Згідно з постановою КМУ від 29.04.2016 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти»³ та прийнятого на її виконання наказу

¹ Орлюк, О. (2019). Освіта з інтелектуальної власності у системі вищої освіти України: проблеми та завдання. *Теорія і практика інтелектуальної власності*, 6, 148-162.

² Там само.

³ *Постанова про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, 2016* (Кабінет Міністрів України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF/conv>> (2021, березень, 20).

МОН України від 12.04.2016 р. № 419¹, підготовка фахівців з ІВ була вилучена зі специфічних категорій, натомість було визначено переведення її за наступними спеціалізаціями: управління інтелектуальною власністю – в галузі знань Управління та адміністрування (07), спеціальність – менеджмент (073); (2) інтелектуальна власність – в галузі знань Управління та адміністрування (07), спеціальність – підприємництво, торгівля та біржова діяльність (076); (3) інтелектуальна власність – в галузі знань Право (08), спеціальність Право (081). Після цього кількість ЗВР, що раніше забезпечували підготовку фахівців з ІВ (специфічні категорії), різко скоротилася. При цьому на міждисциплінарні програми з інтелектуальної власності, акредитовані в межах спеціальності «Право» перестали вступати випускники інших спеціальностей у зв'язку з обов'язковою вимогою при вступі на юридичну магістратуру здавати ЗНО з права. Відсутність підготовки фахівців з інтелектуальної власності в межах технічних спеціальностей, у свою чергу, не лише позбавляє національні виробничі галузі відповідного фахового забезпечення, але й фактично унеможлиблює у по дальшому атестацію патентних повірених, що спеціалізуються на об'єктах патентного права (у першу чергу), у зв'язку з відсутністю відповідної вищої освіти у сфері ІВ.

Наразі підготовка магістрів з інтелектуальної власності здійснюється лише у незначній кількості ЗВО, якщо брати потреби країни. Зокрема, в Києві така підготовка здійснюється лише у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (на базі кафедри інтелектуальної власності юридичного факультету, що була відкрита у 2013 році) та у Київському інституті інтелектуальної власності та права НУ «Одеська юридична академія». У регіональному розрізі підготовка магістрів з ІВ провадиться у Сумському державному університеті (на базі кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства навчально-наукового інституту права), у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького (на базі кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту економіки і права), у Дніпропетровській металургійній академії (на базі кафедри інтелектуальної власності та управління проектами гуманітарного факультету).

Викладання курсів та програм з ІВ здійснюється переважно в межах інших спеціальностей (технічні науки, право, інформатика, економіка тощо), кількість ЗВО, що здійснюють повноцінне викладання курсів з ІВ, також істотно скорочене. При тому, що на щорічних професійних конференціях з інтелектуальної власності, що проводяться в Україні у різних ЗВО у містах Києві, Львові, Черкасах, Харкові тощо необхідність підготовки фахівців з ІВ незмінно підтверджується.

Варто відзначити, що Україна і досі не уклала договори про спільні магістерські програми з ІВ з ВОІВ. Також відсутня постійна робота щодо підготовки та підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу, що задіяний до викладання курсів з інтелектуальної власності як в рамках спеціалізованих магістерських програм, так і дисциплін з інтелектуальної власності для різних галузей знань загалом.

Окремо слід розглянути проблеми ЗВО, пов'язані з розповсюдженням COVID-епідемії, що викликала масовий перехід закладів вищої освіти на систему дистанційного навчання. Сама по собі система дистанційної освіти не є новітнім та несподіваним явищем, у всьому світі вона існує вже декілька десятиліть і займає своє соціально-значуще місце в освітній сфері.

Дистанційна освіта (далі – ДО) являє собою відкриту систему навчання, що передбачає активне спілкування між викладачем і студентом за допомогою сучасних технологій та мультимедіа. Така форма навчання дає свободу вибору місця, часу та темпу навчання. Вона має як певні переваги, порівняно зі стаціонарним навчанням, так і свої недоліки.

Завдяки глобальному розповсюдженню Інтернету в світі, дистанційна освіта активно розвивалась і в Україні. Так, у 2012 році, згідно з деякими дослідженнями, в Україні налічувалось близько 30% ЗВО, спроможних організувати дистанційне навчання своїх студентів. Проте в більшості випадків мова йде про звичайну заочну форму навчання.

В Україні ДО стала надзвичайно актуальною в період пандемії (кінець 2020–2021 рр.) та являла собою не чергову ступінь економічного і технологічного розвитку інформаційного суспільства, а вимушено-примусове явище. Епідемія COVID-19 створила безпрецедентні проблеми для всіх аспектів та областей освіти, включаючи область інтелектуальної власності.

¹ *Наказ про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України, 2015* (Міністерство освіти та науки України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0691-16>> (2021, березень, 20).

Висновки з дослідження. Як вже зазначалось, інтелектуальний розвиток в Україні характеризується відсутністю послідовної державної політики в галузі ІВ, що виступає основною причиною її повільного розвитку. Наразі гостро постає питання побудови продуктивної системи розвитку та захисту ІВ, спираючись на досвід розвинутих країн світу. Так, на прикладі держав ЄС з'ясовано, що інтеграцію ІВ можна і треба здійснювати не лише у ЗВО, але й на попередніх рівнях освіти, адже вивчення дисципліни ІВ сприяє формуванню інформаційної та креативної складових для інноваційного розвитку українського суспільства.

Першим кроком до цього може стати розробка та запровадження ефективних державних програм з підтримки ІВ. В наступну чергу доцільно підвищити рівень знань з інтелектуальної власності в рамках набуття відповідних компетентностей не лише в профільному напрямку, але й у галузі інших спеціальностей, що безумовно призведе до зміцнення та зростання конкурентоспроможності українських фахівців. Важливу роль в інноваційному розвитку відіграє створення належних умов для забезпечення якості освіти з ІВ, особливо в період вимушеного дистанційного навчання. Варто зазначити роль підвищення кваліфікації діючих викладачів дисципліни, розробку профільних курсів на навчальних програм, особливо – спільних програм та співпрацю з ВОІВ.

References:

1. Heleveria, Ye. M. (2018). Evoliutsiini peredumovy rozvytku ta suchasnyi stan systemy intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Evolutionary preconditions of development and the current state of the intellectual property system in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky* [Global and national economic problems], 21, 142-147. [in Ukrainian].
2. *Konstytutsiia Ukrainy, 1996* (Verkhovna Rada Ukrainy) [The Constitution of Ukraine, 1996 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 30, 141. [in Ukrainian].
3. *Nakaz pro vnesennia zmin do nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, 2015* (Ministerstvo osvity ta nauky Ukrainy) [Order on amendments to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, 2015 (Ministry of Education and Science of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0691-16>>. (2021, March, 20). [in Ukrainian].
4. NIPO (2020). *Natsionalna stratehiia u sferi intelektualnoi vlasnosti na period 2020 – 2025 roky (proekt)* [The national strategy on intellectual property for the period 2020 – 2025 years (the project)] <<http://nipo.org.ua/activity/stvorennia-efektivnogo-navchalnogo-centru-u-sferi-intelektualnoi-vlasnosti-iv>> (2021, March, 26). [in Ukrainian].
5. Orliuk, O. (2019). Osvita z intelektualnoi vlasnosti u systemi vyshchoi osvity Ukrainy: problemy ta zavdannia [Intellectual property education in the system of higher education of Ukraine: problems and tasks]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti* [Theory and practice of intellectual property], 6, 148-162. [in Ukrainian].
6. *Postanova pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnostei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity, 2016* (Kabinet Ministriv Ukrainy) [Resolution on approval of the list of branches of knowledge and specialties in which training of higher education seekers is carried out, 2016 (Cabinet of Ministers of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF/conv>> (2021, March, 20). [in Ukrainian].
7. Tsentrium humanitarnykh tekhnolohiy (2021) [Center for Humanitarian Technologies (2021)]. *Reyting stran mira po indeksu urovnya obrazovaniya* [Ranking of the countries of the world by education level] <<http://gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info>> (2021, March, 27). [in Russian].
8. Office of Harmonization in the Internal Market (2015). *Intellectual Property and Education in Europe. Study on IP Education in school curricula in the EU Member States with additional international comparisons* <<https://euipo.europa.eu/ohimportal/documents/11370/80606/IP+and+Education+final+report+September+2015>> (2021, March, 29). [in English].
9. WIPO (2016). *Intellectual Property Indicators* <http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2016.pdf> (2021, March, 29). [in English].